

1. Úvod do tématu migrace a rozvoje a přehled klíčových teoretických konceptů¹

Robert Stojanov; Lucie Gladišová²

Hospodářský růst v druhé polovině 20. století, zvyšující se internacionalizace ekonomických aktivit a procesy dekolonizace přispěly k intenzifikaci migračních procesů (srovnej s Arango 2000: 284). Dostupnější globální způsoby komunikace a dopravy vytvořily větší možnosti pro pohyb osob i financí než kdykoli dříve. Ačkoli ne všichni obyvatelé planety se z celé řady důvodů mohou či mají zájem stát migranty.

Souvislosti mezi migrací a rozvojem jsou zkoumány již několik desítek let v rámci rozvojových studií, viz například práce zkoumající dopady migrace z venkova do měst na rozvoj rurálních oblastí (Lipton 1980), práce diskutující význam přílivu remitencí z měst na venkov při transformaci zemědělské produkce (Stark 1980), případové studie zabývající se remitendním chováním (z angl. remittance behaviour) migrantů z venkova v Dillí (Banerjee 1984) i teoretickým vymezením hypotéz pro motivaci zasílat remitence (Lucas & Stark 1985).

Nicméně intenzivně jsou vztahy mezi migrací a rozvojem zkoumány od 2. poloviny 90. let minulého století. Dobrý příkladem pro ilustraci rozkvětu zkoumání této problematiky je nejen rostoucí počet publikací v odborných časopisech za poslední desetiletí³, ale také obsah jednotlivých zpráv OSN na

¹ Text byl vytvořen s finanční podporou projektů GAČR P404/10/0581 a CzechGlobe CZ.1.05/1.1.00/02.0073.

² Překlad, úprava a doplnění textu.

³ Pro získání základních informací o kvantitativním rozvoji určitého tématu můžeme použít metodu vyhledávání dané problematiky v elektronických databázích. V odborných zdrojích indexovaných na ISI Web of Knowledge bylo publikováno do roku 1969 celkem 17 článků na téma remitence (z angl. remittances), mezi lety 1970 - 1989 to bylo 69 článků, v letech 1990 - 1999 to bylo 182 článků a od roku 2000 bylo publikováno celkem 818 článků. Klíčové heslo remitence bylo vybráno pro jednoduchost a rychlost vyhledávání, protože u víceslovných zadání se objevují i

téma migrace a rozvoj. Zatímco první „Stručná zpráva monitorující světovou populaci v roce 1997 se zaměřením na mezinárodní migraci a rozvoj“ z roku 1996 (United Nations 1996) zjišťuje, že témata věnovaná migraci a rozvoji mají vzájemný vztah, souvislostí je celá řada a jsou velmi komplexní, tak druhá zpráva OSN „Monitoring světové populace se zaměřením na mezinárodní migraci a rozvoj“ o dekádu později (United Nations 2006) se již zaměřuje na jednotlivé demografické, sociální a ekonomické otázky spojené s mezinárodní migrací a rozvojem. Navíc v září 2006 se na zasedání Valného shromáždění OSN tato problematika široce diskutovala a zástupci členských států uzavřeli dohodu na realizaci každoročního vládního summitu s názvem Globální fórum o migraci a rozvoji (z angl. Global Forum on Migration and Development), které poprvé hostila vláda Belgie v červenci 2007. Fóra pokračovala i v dalších letech, viz podrobněji kapitola 9.

Důvody zvyšování zájmu o souvislosti mezi migrací a rozvojem jsou různé, ale mezi ty klíčové bezpochyby patří stoupající množství zasílaných remitencí za posledních deset až patnáct let, rostoucí absolutní počty imigrantů a zároveň stárnoucí původní populace v zemích ekonomicky rozvinutých. Dalším významným motivem je rozčarování z neúspěchů tradičních rozvojových intervencí, například oficiální rozvojové pomoci (ODA, z angl. Official Development Assistance), a z nich vyplývající hledání alternativních možností řešení, ve kterém například problematika remitencí získala značnou pozornost. Za další příčnu lze považovat právě každým rokem vzrůstající množství remitencí nebo jejich větší stabilita ve srovnání s dalšími vnějšími intervencemi (př. ODA, zahraniční přímé investice - FDI, z angl. Foreign Direct Investment).

Vztahy migrace s rozvojem jsou mimořádně komplexní a citlivé k celé řadě faktorů odlišných pro jednotlivá území a dané okolnosti, a proto je jen velmi obtížné formulovat jednoznačné závěry ve směru pozitivních nebo negativních přínosů. Odchod vzdělaných osob do zahraničí mohou některé země vnímat negativně, zatímco v případě jiných zemí může jít o jednu z významných rozvojových strategií s velmi dobře rozvinutou migrační infrastrukturou (např. rozdílné postoje afrických vlád a Filipín). I když nakonec náklady a výnosy jsou počítány vždy v rovině individuální či dané domácnosti (komunity).

V současnosti neexistuje žádná jednotná teorie, která by komplexně vysvětlovala příčiny, průběh a důsledky mezinárodní migrace. Neexistuje ani žádná tendence

výsledky obsahující pouze jeden ze zadaných výrazů.

takovou meta-teorii vytvořit. Příčinou je podle Drbohlava a Uherka (2007: 126) fakt, že migrace obyvatel je široce podmíněný proces, který je často ovlivněný komplexem mnoha vnitřních i vnějších faktorů. Proto existuje pouze fragmentovaný soubor teorií, které většinou vznikly izolovaně a na základě rozdílných přístupů k dané problematice, v různé době a vědních disciplínách. Massey (1993: 432) připomíná, že zajímavé na jednotlivých teoriích je, že i když vysvětlují stejnou věc – příčiny toho, proč lidé migrují – dochází často k velmi odlišným závěrům na základě svých vlastních předpokladů, konceptů a metodologických rámců. Proto Arango (2000: 287) tvrdí, že někteří autoři spíše hovoří o snaze přispět do pestré mozaiky vzájemně se doplňujících teoretických přístupů. Ačkoli de Haas (2010: 257) upozorňuje, že kombinovat různé teoretické perspektivy je někdy velice obtížné, s ohledem na fakt, že operují s různými pojmy a kritérii k vyřešení zkoumaných problémů i jejich řešení. Navíc se někdy *a priori* vymezují vůči ostatním paradigmatům, která odmítají jako nesprávná (nebo méně vhodná).

Přesto je nezbytné s teoriemi pracovat, stejně jako je důležité mít přehled o vývoji těch teorií, které se vztahují k migraci a rozvoji, znát také okolnosti jejich vzniku (kontext časový i prostorový, soudobé trendy a tendence vědeckého bádání) a korelaci, a to i v případě, že třeba již byly odmítnuty nebo překonány. Teorie se totiž odráží významně v praktickém výzkumu i politice týkající se migrace a rozvoje. Lze na ně navazovat, vyvracet je či rozvíjet, poučit se z nich i inspirovat se k novým pojetím.

Jaké jsou tedy příčiny migrace v posledních několika desetiletích, které „diktuje mezinárodní migraci“ (Drbohlav 2001)? Cílem následujících odstavců je vytvořit přehled klasických migračních teorií společně se základním popisem teoretického rámce vztahu mezi migračními procesy a rozvojem (migration - development nexus), vývoji tématu na mezinárodní úrovni po 2. světové válce a úvodnímu přehledu zásadních témat, kterými se předkládaná kniha zabývá.

Autor této kapitoly vybral v migrační literatuře nejcitovanější teoretické přístupy v poslední době⁴. Jedná se o koncepty pull/push faktorů a dobrovolné/(vy)nucené migrace, transnacionalismu, cirkulace migrace a teorie z klasických textů Douglase S. Masseyho (zejména Massey a kol. 1993 a 1998) a Joaquína Arango (2000), které měly zásadní dopad na teoretizování v oblasti výzkumu migrace v sociálních vědách. Práce dalších autorů jako jsou

⁴ V České republice například Drbohlav a Uherek, 2007, Baršová a Barša, 2005.

Ravenstein (1885), Doeringer a Piore (1971), Piore (1986), Wallerstein (1974 a 1976), Stark and Bloom (1985), Massey (1990), Hugo (1982 a 1996), Faist (2000) a další rovněž patří mezi základní zdroje.

Pro uvedení do problematiky teoretického vymezení vztahu mezi migrací a rozvojem byly vybrány práce významných představitelů migračních a rozvojových studií, kteří se tímto tématem dlouhodobě zabývají a patří opět mezi nejcitovanější. Jedná se především o texty autorů de Haan (1999), de Haas (2005 a 2010) a další.

Kapitola je psána analyticko-syntetickou metodou a vychází ze sekundárních informačních zdrojů. Je rozdělena na tři hlavní části. První část uvádí základní informace o kvantifikaci mezinárodní migrace na globální úrovni, druhá část představuje debatu o strukturálních souvislostech ovlivňujících migrační toky a zahrnuje krátké představení hlavních migračních teorií. Poslední část se týká teorií, jež se vážou přímo k problematice migrace a rozvoje.

1.1. Mezinárodní migrace v číslech

Ještě před tím, než se začneme zabývat teoretickými koncepty migrace a rozvoje, je nutné se seznámit alespoň se základními statistickými údaji naznačujícími rozsah mezinárodní migrace. Podle odhadů Populační divize Spojených národů (UNPD) dosáhl počet migrantů v roce 2010 počtu cca 214 milionů (3,1 procenta světové populace), což je o 38 milionů více ve srovnání s odhady pro rok 2000 (UNPD 2010).

Odhadovaný absolutní počet mezinárodních migrantů má stoupající tendenci od 60. let minulého století a mezi lety 1960 a 2010 se téměř ztrojnásobil – vzrostl ze 75 miliónu na 214 miliónu mezinárodních migrantů. Avšak poměr absolutního počtu mezinárodních migrantů vůči celkové světové populaci za dané období se až tak příliš dramaticky neměnil – stoupl z 2,5 procenta na 3,1 procenta - přičemž za poslední dvě desetiletí byl tento poměr víceméně stabilizovaný (podrobněji viz Tab. 1.1).

Tabulka 1.1: Odhadované počty mezinárodních migrantů ve světě a jejich procentuální podíl na celosvětové populaci (1960 - 2010)⁵

<i>Rok</i>	<i>Odhadované počty mezinárodních migrantů (v milionech)</i>	<i>Poměr mezinárodních migrantů na celosvětové populaci (v procentech)</i>
1960	75	2,5
1965	78	2,4
1970	81	2,2
1975	86	2,1
1980	99	2,2
1985	111	2,3
1990	154	2,9
1995	165	2,9
2000	176	2,9
2005	190	3,0
2010	214	3,1

Zdroj: Data z UNPD (2010)

Faktem však je, že skutečný rozsah mezinárodní migrace na globální úrovni zůstává neznámý, protože migrační procesy probíhají především mezi rozvojovými zeměmi navzájem. A tyto migrační proudy nejsou řádně dokumentovány. Kromě toho do většiny statistik nejsou zahrnuty těžko zjištělné počty ilegálních migrantů.

V absolutních číslech dosahuje nejvyššího počtu mezinárodních migrantů (imigrantů) mezi členskými státy OECD (z angl. Organization for Economic Cooperation and Development)) devět zemí (v sestupném pořadí) - USA, Německo, Kanada, Francie, Velká Británie, Španělsko, Austrálie, Itálie a Japonsko. Ovšem v daném souboru zemí měla nejvyšší podíl mezinárodních

⁵ Uvedená data v tabulce jsou vždy k 1.červenci.

migrantů ve své populaci v roce 2010 Austrálie (téměř 22%), následována (opět v sestupném pořadí) Kanadou, Španělskem, USA, Německem, Francií, Velkou Británií, Itálií a Japonskem, kde pouze jen 1,1% místních obyvatel jsou imigranti⁶.

Za poslední desetiletí zaznamenaly všechny vedoucí imigrační země OECD nárůst počtu mezinárodních migrantů i jejich podílu na populaci. Největšího absolutního i relativního nárůstu však dosáhlo Španělsko, když v mezidobí 2000 - 2010 se absolutní počet migrantů zvýšil z počtu 1,6 mil. na 6,4 mil., a poměr mezinárodních migrantů k národní populaci vzrostl z 4,0% na 14,1% (UNPD 2010). Přestože se dynamický nárůst imigrace z mezidobí 2001-2005 ve Španělsku mírně zbrzdil v následujících pěti letech, jsou čísla stále velmi vysoká (viz Tab. 1.2) na to, aby se dalo hovořit o výrazných dopadech globální ekonomické recese na zbrzdění imigrace.

Podobně i v ostatních zemích OECD, jako například v USA, Německu, Velké Británii a Japonsku je možné zaznamenat jisté zbrzdění příchodu migrantů do těchto států v posledních pěti letech. Zatímco ve Francii lze zaznamenat spíše setrvalý vývoj po celou danou dekádu, tak v Kanadě, Austrálii a Itálii imigrace stoupla v mezidobí 2006-2010, ve srovnání s obdobím 2001-2005 (podrobně viz Tab. 1.2).

⁶ Nicméně určitým důvodem pro uvedený stav je fakt, že v zemích s nižším počtem obyvatelstva, ale relativně velkou rozlohou (př. Austrálie, Kanda), je logicky podíl přistěhovalců na celkové populaci vyšší a místní vlády imigraci desítky let podporovaly.

Tabulka 1.2: Odhadované počty mezinárodních migrantů ve vybraných zemích OECD a jejich poměr k národní populaci (v letech 2000, 2005 a 2010)

Země	Odhadované počty mezinárodních migrantů (v milionech)			Poměr mezinárodních migrantů v národní populaci (v procentech)		
	2000	2005	2010	2000	2005	2010
USA	34,8	39,3	42,8	12,1	13,0	13,5
Německo	10,0	10,6	10,8	12,2	12,9	13,1
Francie	6,3	6,5	6,7	10,6	10,6	10,7
Kanada	5,6	6,3	7,2	18,1	19,5	21,3
Velká Británie	4,8	5,8	6,5	8,1	9,7	10,4
Austrálie	4,0	4,3	4,7	21,0	21,3	21,9
Itálie	2,1	3,1	4,5	3,7	5,2	7,4
Španělsko	1,8	4,6	6,4	4,4	10,7	14,1
Japonsko	1,7	2,0	2,2	1,3	1,6	1,7
CELKEM	71,1	82,5	91,8	*40,4	*43,4	*42,9

* Poměr mezinárodních migrantů usazených v tabulce zmíněných zemí vůči celkovému počtu mezinárodních migrantů ve světě.

Zdroj: Data z UNPD (2010), vlastní výpočty

Z dlouhodobého pohledu globální ekonomická recese z roku 2008 dosud neměla výrazný vliv na migrační proudy směřující do ekonomicky nejvyspělejších států světa (měřeno v absolutních i relativních počtech), které jsou zároveň tradičními cílovými státy mezinárodní migrace. Pouze v genderové skladbě migrantů došlo k minimálním pohybům, kdy mezi lety 2005 a 2010 ubylo ve statistikách cca 2,5 tisíce mezinárodních migrantek. Jejich počet však byl nahrazen zhruba stejným počtem mužů (UNPD 2010). Nicméně z pohledu kratších časových intervalů a regionálních disparit může být tento pohled odlišný.

I co se týče České republiky, tak došlo v letech 2008 – 2010 jen k mírnému poklesu počtu cizinců v desítkách tisíc a jejich poměr k národní populaci zůstal na zhruba čtyřech procentech. Drbohlav a kol. (2010) sice uvádějí, že mezi 31. 12. 2008 a 31. 12. 2009 byl zaznamenán meziroční propad zaměstnanosti cizinců o 12 % (o 43 247 osob). Nicméně autoři sami v tomto kontextu říkají, že globální ekonomická recese měla významnější vliv na ekonomické aktivity cizinců (ztráta zaměstnání) než na jejich celkový odchod z Česka, který zůstává na podobné úrovni jako v době před recesí. Efekt krize je více strukturálního původu, kdy u migrantů často došlo ke změně migračního statusu ze zaměstnaneckého na podnikatelský, i když vlastní povaha ekonomické aktivity se nezměnila a často také dochází k tzv. skrytému zaměstnání („švarcsystému“), kdy jsou využívány různé formy obcházení zákona (Drbohlav a kol. 2010). Veřejně zmiňovaným předpokladem je i přechod části imigrantů, kteří ztratili práci, do „šedé zóny“, tj. neregulárního postavení.

Populační růst ve většině rozvinutých zemí je dlouhodobě závislý na imigraci, bez níž by počet obyvatel těchto regionů dlouhodobě klesal. Roste význam vybraných zemí OECD, jež jsou tradičními cílovými oblastmi mezinárodních migračních proudů. V roce 2000 počet 71 miliónu imigrantů v těchto státech tvořil přibližně 40% z celkového počtu všech mezinárodních migrantů. V letech 2005 a 2010 se tento poměr navýšil na úroveň cca 43% a absolutní počty na 83, resp. 92 miliónech mezinárodních migrantů v daném období.

1.2. Strukturální síly podporující migraci a jejich ekonomické faktory

Když zkoumáme příčiny migrace, docházíme ke klíčové otázce: Co způsobuje migraci? Co jsou primární strukturální síly podporující migrační procesy? Na rozhodnutí migrovat lze nahlížet jako na výsledek zvažování nákladů a výnosů (z angl. costs and benefits) jedincem či domácností (z angl. household), jež migraci posuzují z řady různých úhlů. Pokud se jeví jako výhodnější migrovat než zůstat, volí tito migraci jakou svou životní strategii (z angl. livelihood strategy). A pokud se nabízí více cílových destinací, vybírají tu, která poskytuje nejvyšší zisk (v širším významu, nejen výše výdělku, ale například také nižší náklady na dopravu a pobyt, přítomnost vlastní komunity, lepší pozice na trhu práce aj.), ať už na úrovni vnitrostátní nebo mezinárodní.

De Haas (2010: 241) vysvětluje, že migraci lze nahlížet ze dvou základních směrů: Zaprvé z hlediska „*struktury*“ (z angl. structure), tedy specifického kontextu omezujícího anebo umožňujícího migraci, „politického, institucionálního, ekonomického, sociálního a kulturního rámce“. A zadruhé prostřednictvím „*činitele*“ (z angl. agency), „omezených, ale skutečných schopností konkrétního migranta překonávat překážky a případně měnit *strukturu*.“

Reuveny (2005: 3) tvrdí, že uvedený model nákladů a zisků musí čelit dvěma základním námitkám. Zaprvé předpokládá, že jedinci volí mezi možnostmi migrovat, či zůstat. Mnoho lidí je ale k migraci životními okolnostmi vlastně přinuceno, v jejich případě je migrace skutečně pouze nedobrovolná. Navíc výše zmíněný koncept nerozlišuje mezi vnitrostátní migrací a migrací přes hranice státu/států. Ty se ale liší, například právě rozdílnými náklady. Teorie ani nespecifikuje síly povzbuzující migraci.

Odborníci na migraci se na teoretické úrovni zabývají čtyřmi základními determinanty migrace obyvatel, když se snaží vysvětlit obecné příčiny migrace za poslední desetiletí:

- strukturální síly, které podporují emigraci ze zdrojových zemí (tzv. *push* faktory);
- strukturální síly, které podporují imigraci do cílových zemí (tzv. *pull* faktory);
- motivace, cíle a aspirace lidí, kteří reagují na tyto strukturální síly a stávají se migranty;
- sociální a hospodářské struktury, které přispívají ke spojení oblastí emigrace i imigrace.

Přehled hlavních migračních teorií

V následující části jsou popsány migrační teorie, které vycházejí z výše uvedených pět základních aspektů migrace. Jejich výčet a charakteristika není vyčerpávající. Výběr je dán ekonomickým pozadím teorií, citovaností v dalších odborných zdrojích a jejich významem ve vztahu k hlavním tématům rozvojových studií. V tomto kontextu de Haas (2010:228) konstatuje, že obecné

migrační teorie nenabízejí mnoho specifických souvislostí s dopady migrace na rozvoj vysílajících společností.

1.2.1. Push-pull model

Běžně migrační teorie rozlišují mezi *pull* faktory (které přitahují migranta do cílové země) a *push* faktory (jež vypuzují migranta z domovského státu) a působením sociálního prostředí, tzv. „sítí“ (z angl. network forces, podrobněji viz níže). Podle tohoto přístupu se příčiny migrace nachází v množině negativních, vypuzujících (*push*) faktorů ve zdrojové oblasti migrace, které vedou obyvatele k vystěhování, a zároveň mezi řadou pozitivních, přitahujících (*pull*) faktorů, které je lákají na cílové místo. Migrační síť pak ovlivňuje migranty během přesunu.

V této souvislosti Reuveny (2005:4) vyzdvihuje fakt, že migrační studia se zaměřují na ekonomické a sociálně-politické vlivy. Do první skupiny ekonomických, vypuzujících faktorů patří vysoká nezaměstnanost, nízké platy, velká hustota osídlení, hospodářský pokles a zaostalost, zatímco k sociálně-politickým válka, pronásledování, diskriminace a vyhnání. Ekonomické *pull* faktory jsou zjevné výhody jako vyšší plat, atraktivní pracovní místa, prosperita a vysoká míra rozvinutosti, sociálně-politické třeba mír, sjednocení rodiny a kulturní blízkost, preferenční zacházení (podrobněji viz Drbohlav a Uherek 2007:130).

Schoorl a kol. (2000: 3) kritizují tento koncept proto, že nevysvětluje, proč z některých regionů lidé migrují a z jiných nikoli, anebo ne ve stejném počtu, rovněž proč se v rámci jedné oblasti k migraci někteří lidé rozhodnou a další zůstanou, obdobně tato teorie podle nich nedokáže vysvětlit ani směr migrací. Přesto se tento jednoduchý model stal základem pro neoklasické migrační teorie.

1.2.2. Neoklasická ekonomická migrační teorie

Neoklasický přístup k analýze migrace vychází z klasických prací Adama Smithe z 18. století (Bauer & Zimmermann, 1999:13) a migračních zákonů z konce 19. století od Ravensteina (1885: 198-199). Zjednodušeně řečeno

neoklasická ekonomická migrační teorie se zaměřuje především na rozdíly ve mzdách a dalších podmínkách pro zaměstnance mezi jednotlivými zeměmi a na náklady spojené s migrací. Tato teorie chápe migraci jako individuální rozhodnutí sloužící k maximalizaci zisku. Vedle výhod plynoucích z očekávaného vyššího platu stojí různé náklady jako výlohy na cestu a adaptaci v novém prostředí (učení nového jazyka, kulturních odlišností) a psychologické „výdaje“ plynoucí z opuštění rodiny a přátel (Schoorl a kol. 2000: 3). Neoklasická ekonomická migrační teorie zvažuje podmíněnost migrace jak na makroúrovni – podmínky na pracovním trhu, rozdíly mezi státy, tak i na mikroúrovni – rozhodování jednotlivce, potenciálního migranta.

Podle této teorie směřuje migrace z méně vyspělých ekonomik s přebytkem pracovních sil a nízkými platy do vyspělých ekonomik s nedostatkem pracovních sil a vysokými platy (Drbohlav a Uherek, 2007: 131). Arango (2000:286) poukazuje hned na několik kritických momentů v přístupu neoklasické ekonomie, jenž pramení z potíží, s kterými se vyrovnává se skutečností. První z nich nazývá Arango „Achillovou patou neoklasické teorie“ a jde o otázku: „proč tak málo lidí migruje, s ohledem na obrovské rozdíly v příjmech, platech a životní úrovni mezi různými zeměmi?“. Mezinárodní migranti tvoří vlastně jen asi tři procenta z celkové světové populace a je tedy zjevné, že většina lidí nemigruje. Uvedená teorie není ani schopna vysvětlit, proč mají některé státy relativně vysokou emigraci (vystěhovalectví) a jiné, strukturou podobné, nikoli (Arango 2000:286).

Ve vztahu k rozvoji de Haas (2010:230-232) poukazuje na to, že volný pohyb pracovníků by způsobil dočasný nedostatek pracovních sil a zvýšené mzdy ve zdrojových zemích migrace, podle této teorie. Přesto je mezinárodní migrace a návrat migrantů vnímám jako významný prvek rozvoje. A remittance jsou významný faktor stimulující ekonomický růst, vyšší příjmy a zlepšení kvality života v zemích původu i cílových ekonomikách. Strategie některých rozvojových zemí je tak nazývána MIRAB (zkratka z angl. Migration, Remittances, Aid and Bureaucracy).

1.2.3. Nová ekonomie pracovní migrace (NELM, z angl. New Economics of Labour Migration)

V posledních desetiletích nabyla na významu teorie „nová ekonomie pracovní migrace“ jako reakce na předpoklady a závěry neoklasické teorie. Stark a Bloom (1985:174) vyzdvihují hlavní myšlenku tohoto přístupu, která tvrdí, že rozhodnutí migrovat nejsou tvořena pouze izolovanými jednotlivci, ale v rámci větších skupin typu rodiny, domácnosti nebo komunity. V těchto sociálních jednotkách se lidé rozhodují kolektivně a zvažují nejen maximalizaci očekávaných příjmů nebo navýšení kapitálových možností dané rodiny (domácnosti, komunity), ale i minimalizaci rizik a ztrát souvisejících s možností selhání trhu (Massey a kol., 1997: 258 – 260).

V této souvislosti Piore (1986: 26) prohlašuje, že ekonomický a další modely, které se používají k vysvětlení migračních procesů, musí být vnímány i skrze další technologické a sociologické parametry. Podle něj migraci podmiňují spíše podmínky na pracovním trhu v přijímajících zemích než ve vysílajících a přirozeně vznikající poptávka po pracovní síle v moderních industriálních společnostech vytváří trvalou potřebu nových pracovníků ve spodní vrstvě sociální hierarchie, kteří budou akceptovat nízké platy a nedostatečnou perspektivu sociálního růstu, motivované spíše touhou po vyšším statutu v jejich domovské komunitě než v cílové zemi (Schoorl a kol. 2000: 4; srovnej s Piore 2002: 277-278).

Arango (2000: 288) poukazuje na fakt, že novou ekonomii migrace nelze aplikovat obecně, zjevně vychází jen ze situace malého počtu vesnic v Mexiku. Poznává také, že teorie se soustředí výhradně na příčiny migrace na zdrojové straně.

Představitelé NELM tedy prohlašují, že migrační procesy mohou být vnímány jako reakce domácností na riziko ztráty či snížení příjmů (jsou prostředkem diverzifikace příjmů) a remitence migrantů tak mohou být jakýmsi „pojištěním“ pro danou domácnost (de Haas 2010:243-244) v prostředí, kde privátní pojištění neexistuje, případně na něj většina obyvatel nemá prostředky, a národní sociální systém či jiné vládní programy ve většině rozvojových zemí chybí. V tomto kontextu jsou rRemitence vnímány jako jeden z hlavních důvodů pro migraci a zdrojů pro rozvoj, jsou hodnoceny jako mnohem důležitější nástroj rozvoje než samotný návrat migrantů (de Haas 2010: 243-245).

1.2.4. Teorie segmentovaného pracovního trhu (teorie duálního pracovního trhu)

Autor teorie duálního pracovního trhu, Michael Piore nabízí konkurenční přístup k neoklasické ekonomické teorii (Doeringer a Piore 1971: 7; Piore 2002). Věnuje se pouze cílových oblastem migrace a pohybuje se na makro-úrovni strukturálních determinant (činitelů). Podle něj není mezinárodní migrace způsobena *push* faktory ve vysílajících regionech jako jsou nízké platy nebo vysoká nezaměstnanost, ale *pull* faktory v přijímajících oblastech jako jsou trvalá poptávka po zahraniční pracovní síle. Tato poptávka vychází z přirozených vlastností rozvinutých industriálních společností a obratem vede k segmentaci jejich pracovních trhů. Z více důvodů, vysoce rozvinuté ekonomiky požadují zahraniční pracovníky k obsazení pracovních pozic, které domácí pracovníci odmítají (Arango, 2000: 288; Massey a kol. 1993: 440-441).

Teorie duálního pracovního trhu reflektuje soudobou skutečnost lépe než dříve uvedené teorie, tvrdí Arango (2000: 288-290), protože staví na základech vyplývajících z dobře známých empirických pozorování. Podle něj význam této teorie nespočívá primárně v poskytování obecných vysvětlení příčin mezinárodní migrace, spíše zdůrazňuje podstatný faktor přítomný při mezinárodní migraci, jmenovitě poptávku po zahraničních pracovní síle v ekonomikách rozvinutých zemí. Teorie duálního pracovního trhu také poskytuje přesvědčivé vysvětlení pro takovou poptávku, což pomáhá pochopit zjevně anomální koexistenci přetrvávající poptávky po zahraniční pracovní síle souběžně s významnou mírou nezaměstnanosti v řadě cílových zemí.

Teorie segmentovaného pracovního trhu, stejně jako teorie světového systému, vnímá mezinárodní pracovní migraci jako přirozený důsledek ekonomické globalizace a liberalizace mezinárodního obchodu. Teorie tak předkládá závěry a souvislosti, které se zcela odlišují od těch vyplývajících z modelů rozhodování na mikroúrovni (Massey 1997: 262).

Opět ale Arango nachází (2000:290) dva kritické body v teorii duálního pracovního trhu. V první řadě: jakákoli teorie, která předpokládá, že veškerá mezinárodní migrace je motivována poptávkou (z angl. demand-driven) a vylučuje zcela *push* faktory, může aspirovat na objasnění jen dílčí části skutečnosti. Zadruhé, nezdá se, že by současné migrační toky vycházely primárně z náborové politiky, zejména v ekonomikách rozvinutých zemí, jak

teorie předjímá, jako jsou státy Severní Ameriky a Západní Evropy.

1.2.5. Teorie světového systému

Ústředním pojmem teorie světového systému je „moderní světový systém“ (anebo „kapitalistická světová ekonomika“), definovaný Wallersteinem (1976 a 1991) jako jeden z mnoha systémů. Wallerstein (1991: 192) uvádí, že tento „světový systém“ není systém „ve světě“ ani „systém světa“. Je to systém, který „je světem“.

Teorie staví na nerovném světovém ekonomickém řádu, který je rozdělen na státy jádra a periferní oblasti, kde původní (z angl. indigenous, zde zřejmě spíše ve významu „nezávislé“) státy reálně neexistují - jde o koloniální situaci, nebo mají jen nízký stupeň autonomie – pak jde o neokoloniální stav (Wallerstein 1976:431). Teorie pramení z (neo)marxistické doktríny.

Co tato teorie jednoduše říká? Massey (2001: 9831) uvádí, že hlavním cílem kapitalistických farmářů je získat co největší výnos ze stávajících zemědělských zdrojů a obstát na globálních komoditních trzích. Proto jsou nuceni usilovat o konsolidované vlastnictví půdy, mechanizovanou produkci, zavedení tržních plodin a průmyslově vyráběných přísad jako jsou hnojiva, insekticidy a vysoce výnosné osivo. Scelování sice vede k vyšší efektivnosti zemědělské produkce, ale zároveň ničí tradiční systémy vlastnictví půdy a mechanizace vede ke snížení potřebě manuální pracovní síly, mnoho zemědělců tak přichází o práci a drobní vlastníci o půdu. Uvedené síly tlačí rolníky z lokálních trhů a vytváří mobilní pracovní sílu vysídlených lidí.

Tato vykořeněná populace má sklon k migraci z venkova do měst, případně i za hranice domovského státu, čímž vytváří potřebné zásoby pracovní síly určené k práci na plantážích nebo v průmyslu. Zároveň nadnárodní firmy (ze zemí jádra) vstupují do rozvíjejících se oblastí (periferních regionů), aby zde stavěly montážní továrny, často v rámci zvláštních zón vytvořených sympatizujícími vládami a zaměřených na výrobu orientovanou na export. Tento popsáný jev souvisí s ideologickými a kulturními vazbami mezi jádrem kapitalistického prostoru a periferií, bývalými koloniemi (Massey a kol. 1993: 445-446).

Arango (2000: 290) poukazuje na fakt, že ústřední myšlenka uvedené teorie - potřeba zahraniční pracovní síly ve vysoce rozvinutých ekonomikách, ochotné

pracovat v určitých hospodářských sektorech a za nízké platy – se soustředí pouze na makro-sociální procesy. Nicméně její vysvětlení mezinárodní migrace nespočívá ani tak v této poptávce, spíše v dislokaci způsobené kapitalistickým pronikáním do méně rozvinutých zemí.

V minulosti byla tato infiltrace spojena s koloniální nadvládou, v podřízeném postavení periférie vůči jádru (Wallerstein 1974: 412). A nyní je jistěna neokoloniálními režimy s jejich „zvláštními“ (rozuměj závislými – pozn. autorů) vztahy k bývalým koloniálním mocnostem, společně s přímými zahraničními investicemi nadnárodních korporací, které v tomto procesu hrají klíčovou roli (Arango 2000: 290). Takový pokles státní hegemonie USA v 70. letech ve skutečnosti posílil volnost působení kapitalistických podniků, z nichž ty větší mají nyní podobu nadnárodních korporací, které byly schopny obratně vystupovat i proti státní byrokracii (Wallerstein 1974: 412).

Massey a kol. (1993: 446) v kontextu této teorie upozorňuje na proces feminizace pracovní síly a vstup žen mezi průmyslovou pracovní sílu a do prostředí moderní spotřeby, aniž by jim byl poskytnut dostatečný životní příjem, který by naplňoval jejich potřeby v rámci tohoto systému.

Teorie světového systému prohlašuje, že mezinárodní migrace sleduje politické a ekonomické uspořádání expandujícího globálního trhu (Massey a kol. 1997: 262). Soustředí se na negativní aspekty ekonomických a sociálních procesů (globálního) kapitalistického trhu a chápe migraci jako negativní důsledek těchto procesů. Nezvažuje žádné pozitivní dopady, například možné *pull* faktory v podobě pozitivních výzev pro migranty v přijímajících oblastech, které mohou zvýšit kvalitu jejich života. V této souvislosti Arango (2000:291) tvrdí, že teorie představuje velkou historickou generalizaci, výtvar redukcionistů a zaujatou interpretaci historie, v které všechny země prošly obdobnými procesy.

Z pohledu rozvoje teorie představuje koncept o migraci obyvatel, která je způsobena vykořisťováním rozvojových zemí (resp. bývalých kolonií) ze strany hospodářsky rozvinutých zemí (resp. bývalých koloniálních velmocí) formou odlivu mozků – z angl. brain drain.

1.2.6. Teorie kumulativní příčinnosti

Teorie kumulativní příčinnosti v zásadě říká, že migrace způsobuje změny v individuální motivaci a sociálních strukturách způsoby, které zvyšují podstatně pravděpodobnost dalších migračních pohybů (Massey 1990: 4-5). To znamená, že příčiny migrace a každý migrační pohyb mění prostředí, v rámci kterého dochází k migračním rozhodnutím, a s vyšší pravděpodobností vyvolávají další migraci na delší dobu (Massey 2001: 9832). Drbohlav (2001) doplňuje, že jakmile se jednou započne migrační proces má následně „sebeudržovací tendenci“, v osobní motivaci a sociálních sítích, v nichž jsou jednotlivci začlenění.

Massey (1990: 18) vyzdvihuje fakt, že tato vzájemně se posilující spojení faktorů na úrovni jednotlivce, domácnosti a komunity způsobující kumulativní příčinnost migrace, procesy, které jsou dále posilovány dynamickými makroekonomickými vztahy mezi regionálními pracovními trhy. Protože je migrace selektivní, pohyb pracovníků z jedné oblasti do jiné sebou nese ztrátu lidského kapitálu pro vysílající místa a zisk pro přijímající, snižuje poptávku po práci u prvně uvedených a zvyšuje v případě druhých. Migrace působí následně na pracovní trh, kde se vytváří další pracovní místa, což vede opět k migraci a vzniku nových pracovních pozic, a tak dále. Tak má tedy migrace na makroekonomické úrovni tendence posilovat sama sebe a kumulovat spouštěcí mechanismy v čase.

V tomto kontextu Schoorl a kol. (2000: 6) hovoří o vytváření skutečné „migrační kultury“ v některých společnostech, kde se migrace stala součástí hodnotového systému komunity, působením změněného vkusu a podněty vyplývajícími i ze zkušeností migrantů ze zemí, do kterých směřují. Arango (2000: 292) zase zdůrazňuje, že rozvoj migračních sítí a organizací, stejně jako institucí na podporu migrantů, posilují mezinárodní migraci dalšími způsoby, které výrazně zvyšují pravděpodobnost dalších migračních pohybů.

Ve vztahu k rozvoji zastánci tohoto teoretického přístupu vnímají migraci jako „útěk z bídy“, kterou způsobuje globální expanze kapitalistického systému. Tím v podstatě emigrace obyvatel z periferií do center může podporovat nedostatečné využívání jejich ekonomického potenciálu nebo talentu (de Haas 2010:233). Penninx (1982: 793-794) mluví o zvláštní formě migrace, tzv. „odlivu svalů“ (z angl. brawn drain), tj. emigraci fyzicky schopných, výkonných mladých mužů

ve velkém měřítku z venkova, kteří zde pak chybí například v zemědělství či v řemeslné výrobě, čímž trpí ekonomika a rozvoj daného regionu. A ačkoli existují pozitivní rozvojové efekty migrace, dostatečně nevyváží dopady negativní (de Haas 2010:234). Rozvojové země tedy zažívají dlouhodobou zaostalost (z angl. underdevelopment) namísto rozvoje (z angl. development).

Mezinárodní migrace je pojata jako zdroj lidského kapitálu pro rozvoj industrializovaných zemí, které potřebují levnou pracovní sílu. Rozvojové země se tak dostávají do stále silnější závislosti na rozvinutých zemích, což jen stimuluje další migraci, remitence jsou v zásadě manifestací tohoto vztahu (de Haas 2010:234). Reichert (1981 v de Haas 2010:234) tak mluví o „syndromu migrace“, tzn. migrace prohlubuje zaostalost, což způsobuje další migraci. Takové společnosti se nachází v bludném kruhu. Navíc remitence pak nepodporují rozvoj, ale jen další migrační pohyby.

Představitelé teorie kumulativní přičinnosti tvrdí, že migrace vede k nerovnosti uvnitř komunit v zemích původu, paradoxně prostřednictvím výnosů, které z ní plynou (př. remitence, kvalitnější vzdělání, větší přehled, získané zkušenosti, kvalifikace). Tímto migrace nepřispívá ke snižování chudoby, naopak podporuje deprivaci (de Haas 2010:236). Navíc migranti jen zřídka investují své peníze do podnikání v zemích původu a remitence slouží především k dobře viditelné spotřebě, výstavbě bydlení apod., způsobují inflaci v ekonomikách vysílajících zemí. Pozitivní dopady jsou jen dočasné a krátkodobé (de Haas 2010:236, Lipton 1980:12).

Dalším argumentem je, že migrace mění socio-kulturní integritu zdrojové komunity (společnosti) a její efekty přispívají ke vzniku „migrační kultury“, kdy budoucnost mladých obyvatel je spatřována primárně v emigraci (de Haas 2010: 237; podrobněji Massey a kol. 1993). Migrace se zde stává nutností i statutem zároveň.

Na základě výše uvedených názorů je tedy migrace chápána jako destabilizující prvek, který prohlubuje zaostalost ekonomicky chudých zemí, tedy „problém“, který je třeba „řešit“ prostřednictvím restriktivních imigračních politik, rozvojové pomoci a dalších programů, což je dosud silně rozšířený názor mezi akademiky, médii a politiky. V tomto kontextu je však nutné si všimnout zásadních nedostatků této teorie, jako je například chyba zacykleného uvažování v kruhu (migrace vzniká z důvodu bídy a bídu dále prohlubuje), určité logické nesrovnalosti (pokud migrace z venkova způsobuje odliv pracovní síly z těchto

oblastí, jak je možné, že nedochází k opuštění zemědělské půdy nebo poklesu zemědělské produkce v ekonomicky rozvinutých zemích?) či chybějící heterogenita vybraných stanovisek (př. migranti ve své většině pocházejí z ekonomicky lépe situovaných rodin a ne z těch nejchudších). V některých případech zastánci tohoto přístupu neberou v potaz empirické důkazy, podpořené mnoha výzkumy, které hovoří o tom, že ekonomický rozvoj určitého regionu ve střednědobém horizontu emigraci generuje (srovnej s de Haas 2010: 238-239; Stojanov a Novosák 2008).

1.2.7. Teorie migračních systémů

Teorie migračních systémů čerpá z mnoha z teoretických modelů a prvků krátce popsaných výše jako jsou teorie světového systému a teorie kumulativní příčinnosti. Migrační toky vykazují určitou míru stability a jistou strukturu v prostoru a čase, což umožňuje vymezení stabilních systémů mezinárodní migrace. Mezinárodní migrační systém lze chápat jako množinu míst propojených migračními proudy a protiproudy osob, kapitálu, zboží, služeb a informací mezi určitými zeměmi a méně intenzivně využívané migrační kanály s jinými státy. Mezinárodní migrační systém zpravidla zahrnuje jádro – přijímající region, což může být stát nebo skupina států, a specifická množina vysílajících zemí (periferie) propojených neobvykle velkými toky migrantů (Massey a kol. 1993:454).

Fawcett (1989: 678-679) tvrdí, že koncepční rámec této teorie poukazuje na rozličná spojení mezi zeměmi, která souvisí s migračními proudy a protiproudy osob v migračním systému, a zároveň na jejich vnímání jako dynamického procesu spíše než statického fenoménu. V tomto směru Schoorl a kol. (2000: 6) prosazují, aby se výzkum příčin migrace zaměřil jak na jednotlivce, tak na domácnosti (včetně jejich jednání, které se vztahuje k migraci, motivaci, vnímání atd.) a ekonomické, sociální, ekologické a politické okolnosti, které utváří migrační kontext a ovlivňují chování jednotlivců. V rámci systému jsou jednotlivci a domácnosti považováni za aktivní jednotky, rozhodující se mezi migrací (z angl. active decision-makers) a jinými alternativami. Arango (2000: 292) přesto považuje potenciál teorie migračních systémů za nevyužitý a podle něj setrvává v rovině očekávání či příslibů do budoucna.

1.2.8. Koncept dobrovolné a (vy)nucené migrace

Demuth (2000:33-35) jednoduše třídí dobrovolnou migraci na pracovní migraci, ne-imigraci (z angl. non-immigration), řetězovou migraci a migraci za zlepšením životních podmínek (z angl. betterment migration), i přestože existují další možné typologie. Ale zároveň poukazuje na fakt, že v mnoha případech není pracovní migrace zcela dobrovolná, lidé migrují a snaží se najít práci v zahraničí, protože mají omezené možnosti v zemi původu a mnoho z nich musí živit své rodiny. Zasílané remitence mohou být jediný nebo základní finanční zdroj k přežití. V této souvislosti Hugo (1996:106-107) požaduje, aby obdobné případy migrací mohly být označovány jako smíšení dobrovolné a nedobrovolné migrace (srovnej s UNFPA 2006:5-6).

Nucená (nedobrovolná) migrace nastává, když okolnosti, které jí vyvolávají přímo nebo nepřímo nedovolují potenciálním migrantům zůstat v jejich domovech, ale nutí je z nich odejít. Demuth (2000:35) poznamenává, že existují dvě hlavní skupiny takových příčin: příčiny způsobené lidmi (jako je bída, vážné obavy a politická perzekuce nebo brutalita válek), některé zahrnuté v Ženevské konvenci, a přírodní pohromy a katastrofy (př. hlad způsobený suchem, záplavy, erupce sopek atd.).

Koncept nucené migrace je základem oficiální definice uprchlíka. Afolayan (2001:14) varuje, že příčiny masových uprchlických vln jsou různé, přesto se často rozlišuje jen na politické, náboženské, etnické a vojenské konflikty. Ale rozšíření definice by nám umožnilo odlišit další příčiny, které vedou k nucené mobilitě, jako jsou ekologické a ekonomické krize.

Schoorl a kol. (2000:4) připomínají, že politicky motivované pohyby uprchlíků byly původně vnímány jako zcela odlišné od ekonomicky motivované pracovní migrace, v tom smyslu, že uprchlíci migrují nedobrovolně, zatímco pracovní migranti mají možnost svobodné volby. Přesto se v praxi toto třídění na „ekonomické migranty“ a „politické uprchlíky“ jeví jako přehnaně zjednodušující, jelikož politické a ekonomické důvody často vyvolávají migraci souběžně a možnost volby má mnoho nuancí.

Na základě tohoto předpokladu Richmond (1993 v Schoorl a kol. 2000:4-5) vytvořil stupnici migračních pohybů charakterizovanou svobodným rozhodováním a racionálním výběrem („proaktivní“ migrací) na jedné straně

kontinuálního spektra a krizovými okolnostmi a nepřijatelnými hrozbami (vedoucími k „reaktivní“ migraci) na druhé straně. Stupnice rozlišuje mezi základními, predispozičními faktory (jako jsou extrémní nerovnosti mezi státy a politická nestabilita) a strukturálními překážkami (např. hraniční kontroly) ovlivňujícími pravděpodobnost reaktivní migrace, stejně jako náhlé, neočekávané události (např. vypuknutí války, etnický konflikt, porušování lidských práv) a další příčinné okolnostmi (př. individuální dostupnost zdrojů), vedle zpětných efektů. Model krátce popisuje pracovní migraci, vysvětluje proč pracovní migrace vzniká a pokračuje za podmínek nerovnosti mezi pracovními trhy.

1.2.9. Teorie migračních sítí a transnacionálního sociálního prostoru

Přestože se koncept transnacionálních sociálních prostorů (transnacionalismus, transnacionální sociální útvary, transnacionální komunity⁷) objevil v migračních studiích na konci 80. let (Vertovec 2004: 2), nachází se stále mimo hlavní proud politických debat, paralelně s teorií cirkulační migrace, ohledně témat mezinárodní migrace. Faist (2000:191) popisuje koncept jako kombinaci vazeb, pozic v sítích (z angl. network) a organizacích, a sítí organizací (z angl. networks of organizations), které sahají přes hranice více států (srovnej s Faist 2004: 331 nebo Vertovec 2004: 1). Jeho definice nepokrývá žádné příležitostné ani pomíjivé kontakty mezi migranty a relativně nepohyblivou populací v imigračních zemích a zemích emigrace (Faist 2000: 189-190).

Faist (2000:218) zmiňuje faktory, které ovlivňují formování a udržování transnacionálního sociálního prostoru při rozšiřování přes hranice států, jako jsou moderní technologie současného globalizovaného světa (např. komunikační prostředky, doprava), nedokončené formování národních států v mnoho emigračních zemích, diskriminaci a multikulturalismus v imigračních státech. Migranti často spolupracují a identifikují se s více národními státy a/nebo komunitami, jejich postupy přispívají k rozvoji transnacionálních komunit

⁷ Faist (2000: 190) popisuje rozdíly mezi uvedenými koncepty detailněji. Ale pro účely tohoto textu nezmiňujeme jeho rozlišení pojmů transnacionální sociální prostor a transnacionalismus a používáme je jednotně.

(Levitt & Sørensen 2004: 2) nebo nových typů sociálních formací v rámci transnacionálního sociálního prostoru (Faist 2000: 198-200).

Transnacionální sociální prostor není obýván pouze globálními korporacemi, médií a komunikačními sítěmi, sociálními hnutími, kriminálními a teroristickými skupinami (Vertovec 2004: 1-2), ale také politickými stranami a různými dalšími entitami jako jsou transnacionální rodiny, náboženské komunity, sítě propojených nevládních organizací zaměřených na různé problémy a témata (z angl. issue networks of non-governmental organizations), z nichž některé jsou politicky aktivní (Faist 2004: 332). Tento prostor představuje dynamické sociální procesy, ne statické vazby a pozice. Kulturní, politické a ekonomické procesy v transnacionálním sociálním prostoru zahrnují akumulaci, využívání a účinky různých druhů kapitálu (Faist 2000: 191).

Basch a kol. (1994 v Levitt & Sørensen 2004: 2) ukazují, že k teoretizování o transnacionalismu začalo docházet ve chvíli, kdy skupina antropologů z USA zjistila, že si migranti, s kterými pracovali, vytvořili transnacionální praktiky, které běžné migrační teorie přiměřeně nezachycovaly (srovnej s Faist 2004: 334). Tvrdili, že tradiční migrační teorie vnímaly migranty jako jednotlivce, kteří buď odcházejí (emigranti) anebo přicházejí (imigranti). Proto se začaly rozvíjet transnacionální teoretické koncepty, aby překonaly tento rozpor, badatelé navrhli, aby byli migranti chápáni jako formující součást dvou nebo více dynamicky se proplétajících světů a transnacionální migrace jako proces, prostřednictvím kterého migranti vytvářejí a udržují mnohasměrné (z angl. multi-stranded) sociální vztahy, které spojují společnosti jejich původu se společnostmi, ve kterých se usazují. Tak se tedy začali pro budoucí analýzy vysílající a přijímající společnosti chápat jako jeden propojený transnacionální sociální prostor (srovnej s Levitt, Sørensen 2004: 2).

V kontextu rozvoje Faist (2000: 191-192) vyvozuje, že transnacionální sociální prostory podporují udržitelný tok remitencí a investic do země původu. Levitt a Sørensen (2004: 3) poukazují na fakt, že remitence jsou nyní vnímány jako nejviditelnější indikátory a měřítka vazeb mezi migranty a jejich domovskými státy.

Koncept transnacionálního sociálního prostoru (transnacionalismus) není v prostředí migračních studií skutečně přijímán jednomyslně. Vertovec (2004: 3-4) poukazuje na skutečnost, že termín „transnacionalismus“ je často zaměňován za pojmy „mezinárodní“, „nadnárodní“, „globální“ a „diasporický“. Dále není

jasné, zda jsou transnacionální aktivity migrantů nové a pouhým projevem soudobých možností komunikace a levné dopravy či zda se současná schémata transnacionální participace v druhé a dalších generacích migrantů zmenší či zmizí. Další výhrady směřují k výzkumu a teoretickému uchopení, které nedostatečně řeší rozdíl mezi trans(nad)-národními (z angl. trans-national), trans(nad)-státními (z angl. trans-state) a trans(nad)-lokálními (z angl. trans-local) procesy a fenomény.

Baršová, Barša (2005:276) uvádí koncepty migračních sítí a transnacionalismu jejich odlišností od dalších přístupů - zatímco jiné zkoumají „proč“ migrace vzniká, tyto se zaměřují na to, „jak“ migrace probíhá a udržuje se. Ačkoli jak vyplýne z definice níže, efektivně fungující migrační síť může být rovněž vnímána v rovině migračních příčin, například jako výrazný *pull* faktor. Ústředním pojmem, s kterým se zde operuje je „sít“, což jak Baršovi vysvětlují s odkazem na Masseyho je „systém meziosobních vazeb, které propojují (současné) migranty, dřívější migranty a nemigranty ve vysílajících i přijímajících zemích“. Je poukazováno zejména na význam diaspor a formy a rozsah jejich napojení na domovské země, které je významně podmíněno, zrychleno a zjednodušeno globálním rozvojem komunikačních technologií a dopravních spojení. Opět se zdůrazňuje možnost značného snížení nákladů na migraci, prostřednictvím funkční, vlastní komunity v cílové destinaci. Výhodou může být například podpora při příjezdu, zprostředkování vstupu na trh práce, ubytování, kulturní i osobní blízkost lidí obdobného původu a informace o novém prostředí atd. Zahrnuta jsou ovšem i rizika – například koncentrace migrantů v určitých lokalitách nebo povoláních, obtížnější integrace do hostitelské společnosti, anebo přímější cesta do ilegality v případě, že je daná přistěhovalecká skupina například aktivní v nějakém organizované formě kriminality (obchod s drogami, převaděčství aj.).

De Haas (2010:247) konstatuje, že dříve se předpokládalo, že souběžně s včleňováním imigrantů do společnosti přijímajícího státu bude docházet k oslabování jejich vazeb na země původu. Transnacionální teorie staví na faktu, že v současnosti mnoho lidí díky technologickému pokroku migruje opakovaně a někdy třeba každodenně mezi zdrojovou a cílovou zemí (v některých případech i mezi více než dvěma zeměmi) a/nebo dlouhodobě udržuje vazby a kontakty na všechny tyto státy. Hovoří o transmigrantech, lidech žijících v transnacionálním prostoru, „mezi“ více zeměmi, o transnacionálním způsobu života (z angl. transnational livelihoods). Jak podotýká de Haas (2010:249) ze

studií ovšem plyne i skutečnost, že někteří lidé udržují transnacionální vazby, aniž by se nutně museli vracet do domovského státu, takové vazby mohou trvat značnou dobu, i přes více generací (čímž je vyvrácena domněnka, že integrací přistěhovalců v cílové zemi se postupně vždy přeruší kontakty na původní domov, například ustane zasílání remitencí).

Autor kapitoly identifikoval pět z uvedených migračních teorií, které se nejvíce vztahují k rozvoji, resp. paradigmatu rozvoje (viz Tab 1.3).

Tabulka 1.3: Přehled migračních teorií, které mají vztah k rozvoji

<i>Migrační teorie</i>	<i>Vztah k tématu migrace a rozvoj (hlavní body)</i>
Push/pull model a neoklasická ekonomická migrační teorie	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Volný pohyb pracovníků působí dočasný nedostatek pracovních sil v daném sektoru a zvýšené mzdy v zemích původu migrace (což často odporuje realitě), ▪ mezinárodní migrace a návrat migrantů je pozitivní prvek rozvoje, ▪ remitence jsou významný faktor stimulující ekonomický růst, zvýšení příjmů a zlepšení kvality života, ▪ mezinárodní migrace ve velké měřítku přispívá k rychlému, ekonomickému růstu v zemích původu i cílových ekonomikách.
Nová ekonomie pracovní migrace (NELM)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Migrační procesy jsou výsledkem reakce domácností na riziko ztráty či snížení příjmů a snahou o diverzifikaci takového rizika, ▪ remitence slouží jako pojištění pro domácnosti v prostředí, kde neexistuje privátní pojištění (nebo je moc drahé), národní sociální systém či jiné vládní programy, ▪ remitence jsou hlavním důvodem pro migraci a zdrojem pro rozvoj, ▪ remitence jsou mnohem důležitější nástroj rozvoje než samotný návrat migrantů.
Teorie světového systému	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hlavní příčinou migrace obyvatel je vykořisťování rozvojových zemí (bývalých kolonií) ze strany hospodářsky rozvinutých zemí (bývalých koloniálních velmocí) formou emigrace kvalifikovaných migrantů (brain drain).
Teorie kumulativní	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Migrace je vnímána jako „útěk z bídy“, kterou způsobuje globální expanze kapitalistického systému,

příčinnosti	<ul style="list-style-type: none"> ▪ migraci obyvatel z periferií do center podporuje nemožnost využít ekonomický potenciál (talent) migranta ve zdrojovém regionu, ▪ pozitivní rozvojové efekty migrace nedostatečně vyvažují negativní dopady a rozvojové země tak zažívají dlouhodobou zaostalost (z angl. underdevelopment) namísto rozvoje (z angl. development), ▪ mezinárodní migrace je zdroj lidského kapitálu pro rozvoj industrializovaných zemí, které potřebují levnou pracovní sílu, ▪ rozvojové země se dostávají do stále silnější závislosti na rozvinutých zemích, což stimuluje další migraci (a remitence jsou manifestací tohoto vztahu), ▪ „syndrom migrace“ - migrace prohlubuje zaostalost a ta způsobuje další migraci, tímto se nachází rozvojové země v bludném kruhu, ▪ remitence nepodporují rozvoj, ale jen další migrační pohyby ▪ tzv. „odliv svalů“ (brawn drain) je rozsáhlá emigrace fyzicky schopných a výkonných mladých mužů (zejména) z venkova, kteří zde pak chybí v zemědělství i v řemeslné výrobě, ▪ migrace podporuje nerovnost uvnitř komunit v zemích původu, paradoxně prostřednictvím přínosů, které z ní mohou plynout (př. remitence, kvalitnější vzdělání, větší přehled, získané zkušenosti, kvalifikace) – migrace tak nepřispívá ke snižování chudoby, naopak podporuje deprivaci, ▪ migranti jen zřídka investují své peníze do podnikání v zemích svého původu a remitence slouží především k dobře viditelné spotřebě, výstavbě bydlení, způsobují inflaci v těchto ekonomikách,
-------------	---

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ pozitivní dopady migrace jsou jen dočasné a krátkodobé, ▪ migrace mění socio-kulturní integritu dané komunity (společnosti) a její efekty přispívají ke vzniku „migrační kultury“, kdy budoucnost mladých obyvatel je spatřována primárně v emigraci, migrace se tak stává nutností i statutem zároveň.
Teorie migračních sítí a transnacionálního (sociálního) prostoru	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Migrační procesy v rámci transnacionálního prostoru srovnávají rozdíly mezi regionem původu a cílovou destinací, ▪ v současnosti migrace osob probíhá opakovaně (v periodě několikrát do roka či častěji, mezi zdrojovou a cílovou zemí, v některých případech i mezi více než dvěma zeměmi) s možností dlouhodobého udržování vazeb a kontaktů, ▪ současné způsoby migrace stírají rozdíly mezi kategoriemi permanentní migrace, dočasná migrace, návrat migrantů, ▪ „transmigranti“ jsou lidé žijící v transnacionálním prostoru, „mezi“ více zeměmi, transnacionálním způsobem života (z angl. transnational livelihoods), ▪ migranti mohou udržovat transnacionální vazby, aniž by se nutně museli vracet do domovského státu, a tyto vazby mohou trvat i více než jednu generaci.

Zdroj: podle de Haas (2010), vlastní výzkum

1.3. Rozvojová studia a jejich paradigmatický přístup k migraci

Podle de Haase (2010:227) migrační teorie prošly značně rozporuplným vývojem ve vztahu k paradigmatu rozvoje, který ovšem do značné míry odpovídal proměnám a kontrastním přístupům v sociálních vědách obecně. Přímo píše o „kyvadlových výkyvech“ od optimistického pojetí v 50. a 60. letech, k neo-marxistickému pesimismu v 70., 80. letech a návratu ke spíše

optimistickému pohledu v 90. letech a po roce 2000. Optimismus se v této souvislosti zjednodušeně projevuje jako potvrzování pozitivního vlivu migrace na rozvoj, naopak pesimismus naznačuje, že migrace nejen rozvoji neprospívá, ale dokonce může prohlubovat chudobu a zaostalost.

Z pohledu rozvojových studií je důležité vědět, které teorie nabízejí vysvětlení, proč jsou ekonomicky rozvinuté země atraktivní pro imigranty. Podle Masseyho a kol. (1998: 281) nejdůležitější objasnění nabízí teorie světových systémů rozebírající síly, které podporují emigraci z rozvojových zemí. Kromě této teorie nabízí další vysvětlení ještě teorie segmentovaného pracovního trhu a neoklasická makroekonomie. Teorie sociálního kapitálu a teorie světových systémů se snaží objasnit, jakým způsobem vznikají a fungují strukturální vztahy, které spojují rozvojové a rozvinuté regiony ve vztahu k mezinárodní migraci. Neoklasická ekonomie a nová ekonomie pracovní migrace pracují s volitelností a motivacemi lidí, kteří se stávají mezinárodními migranty, zatímco teorie kumulativní příčinnosti popisuje, jakým způsobem mezinárodní migrace podporuje změny v osobních motivacích a v zdrojových, cílových a jiných zainteresovaných strukturách, které dodávají imigraci dynamické vlastnosti a charakter nikdy nekončících procesů.

Ovšem de Haan (1999) na základě analýz empirických studií upozorňuje na skutečnost, že není možné zobecňovat migrační charakteristiky nebo dopady migrace v širším kontextu rozvoje, nerovnosti nebo chudoby. Uvádí příklad rozvojových studií, která často ignorují migraci jako významný faktor rozvoje venkova či zemědělství a stejně i migraci za prací jako významný zdroj příjmů. Soustředěná pozornost rozvojových studií na migraci z venkova do měst v rozvojových zemích je podle něho příkladem ustáleného („dochovaného“) pojetí, jak se rozvojová studii dívají na danou problematiku. Velká část rozvojové literatury koncentruje svou pozornost na přechod společnosti z venkovské (zemědělské) na městskou (de Haan:1999: 3-4). Tato pozornost však odráží přenos způsobu percepce historického vývoje v Evropě na vnímání vývoje jiných regionů s odlišnou kulturou. De Haan (1999:4) kritizuje fakt, že v Evropě je migrace často vnímána jako výsledek vykořenění venkova v rámci procesů industrializace, ačkoli tato migrace není nejdůležitější, protože procesy migrace byly společnou součástí evropského hospodářství ještě před industrializací. Demuth (2000: 22-24) však uvádí, že evropská civilizace je více či méně usazená od dob starověkého nomádství, snad s výjimkou emigrace do kolonií, a „hluboké zakořenění“ se stalo normou, což znamená, že migrace byla

vnímána jako něco mimořádného a problematického. To však nemění nic na faktu, že v rozvojových zemích největší migrační proudy probíhají v rámci venkova (de Haan 1999: 4), snad s výjimkou Latinské Ameriky (de Haan 2000: 2).

De Haan (1999:9-10) dále uvádí, že migraci obyvatel nelze považovat pouze za ekonomickou reakci na existenci *push* a *pull* faktorů, protože zákonitosti migrace jsou dány sociálním a kulturním prostředím, které je ovlivněno místními zvyky a ideologiemi. Ústředním bodem de Haanových studií je myšlenka o tom, že *migrace nejsou obvykle izolovány od historie dané společnosti* (zvýrazněno autorem). Migrace je obvykle součástí populačních strategií přežití a je také zabudována ve strategiích jednotlivých společností, které slouží pro získání obživy. Specifické formy migracím dávají také socio-kulturní struktury. Migrační možnosti volby nejsou otevřené pro všechny. Jsou limitovány systémy vztahů obyvatel, předchozími migracemi a různými sociálními institucemi, které určují velikost jejich rozsahu, kdo může migrovat, a z které oblasti. To také znamená, že zisky z migrace nejsou distribuovány rovnoměrně (de Haan 1999: 16).

Dobrym příkladem tohoto pojetí je tzv. cirkulační migrace, která představuje poměrně nový výzkumný fenomén (Hugo 2003). Podle současných kritérií se zjednodušeně řečeno jedná o migraci obyvatel, kteří se natrvalo nebo dočasně vrátili do země jejich původu, případně se vrací cyklicky. Migranti tak nejsou pasivními účastníky procesu, ale naopak jakýmsi aktivními agenty jejich vlastní mobility (Agunias a Newland 2007: 1-3).

Podle Huga (2003) je cirkulační migrace spojena s výzvami nejen pro vědce, ale i pro politiky. Podle něj jsme především ve výzkumu konfrontováni se situací, kdy velké množství informací, teorií i většina empirických dat jsou spojeny s migračním paradigmatem stálého osídlení či trvalého pobytu (ke kulturnímu významu této kategorie viz Demuth 2000) a je tak problematické specifikovat některé základní kategorie, jakou je například definice mezinárodního migranta (podrobně viz Stojanov a Novosák 2008). Z tohoto důvodu je podle Huga nutné přehodnotit některé systémy dosavadních dat a informací týkající se migračních proudů, které jsou často mylné, protože nedovedly zachytit nestálé osídlení. Závěry a poznatky mnohých výzkumů založených na stálém osídlení tak dnes už nejsou relevantní, upozorňuje Hugo (2003). Například běžně užívané soubory dat týkající se původu migrantů, jako například sčítání obyvatel v nedávné

minulosti, vylučují dočasné bydliště úplně nebo neumožní zapracování. To platí především v mnoha rozvojových zemích. Z tohoto důvodu je nutné přizpůsobit metodologii výzkumu těmto požadavkům a například ptát se na odlišné věci, které nám do této doby přišly jako nedůležité (př. cykličnost migrace, genderový aspekt, výchovně-pedagogické dopady migrace rodičů, sociálně-politické konsekvence politik podpory emigrace a masového zaslání remitencí).

Právě paradigma rozvojových studií dlouho nedokázalo vstřebat myšlenku cirkulační migrace, když od 60. let minulého století v této sféře dominovala myšlenka jednosměrné migrace z venkova do měst. Teprve o desetiletí později se objevují informace o cirkulační přirozenosti migrace, které narušují jednotné modely rapidní urbanizace. Migrační studia při interpretaci tohoto typu migrace kladla důraz především na její kulturní aspekty, i když podstatných faktorů je mnohem více. Například většina migrantů si zachovává blízký vztah k místu původu, důležitá je i vzdálenost a dopravní možnosti, stejně tak jako poptávka po práci a životní podmínky v místě migrace. Migrace je v tomto pojetí vnímána jako „diversifikační“ strategie, kdy si migrant ponechává vlastnictví zemědělské půdy v místě původu a sezónně se nechá najímat na práci. V tomto kontextu je zajímavým zjištěním fakt, že vlastnictví půdy a práva na půdu je na venkově přirozeně vnímáno stejně důležitě jako poptávka po práci (de Haan 1999: 12-13).

Závěr

Jak je možné vyčíst z dlouhodobých statistických údajů Populační divize OSN (UNPD 2010) v celkových počtech mezinárodních migrantů v letech 2000 až 2010 v tradičních imigračních zemích v rámci OECD velké rozdíly patrné nejsou. Nicméně migrační proudy byly během posledních let v mnoha ohledech poznamenány globální ekonomickou recesí z pohledu kratších časových intervalů a regionálních disparit. Tímto je možné sledovat významné výkyvy především ve struktuře (zejména pracovních) migrantů, a jisté proměny migračních politik, u nichž je nutné najít koherenci s dalšími státními politikami (o tématu podobně v českém kontextu viz Horký 2010)

Sociální vědy nevychází při studiu migrace ze společného paradigmatu, ale z více konkurenčních teoretických pohledů, roztržštěných v různých vědních

oborech, zemích/regionech a ideologiích. Výsledkem je, podle Masseyho a kol. (1994: 700-701), že výzkum tématu bývá úzce vymezen, často je neefektivní a duplicitní, vyznačuje se vzájemnou nepropojeností a opravami, malicherným hašteřením o základních věcech. I přes skutečnost, že teorie pojmají příčinné procesy v tak odlišných úrovních analýzy – jednotlivec, domácnost (rodina, komunita), národní a mezinárodní – nelze se o nich apriori domnívat, že jsou z podstaty neslučitelné. Z pohledu problematiky migrace a rozvoje je podstatné konstatování Masseyho a kol. (1997: 258) o tom, že je dost dobře možné, že jednotlivci jednají, aby maximalizovali příjmy na podporu úsilí rodiny (komunity) minimalizovat ekonomická rizika a navýšit kapitál formou remitencí.

Zatímco ekonomické teorie spíše inklinují k upřednostňování výhod svobodného pohybu obyvatel, rozvojová studia mají tendenci vidět migraci jako vynucený proces na základě chudoby obyvatel rozvojových zemí, konfliktů, občanských válek nebo jiné nestability a ekologických problémů odehrávající se v masovém měřítku. Proto je na migraci velmi často nahlíženo (na rozdíl od neoklasických teorií) jako na poslední možnou volbu přežití pro chudé obyvatele, přičemž zvýšený důraz je kladen na nadměrnou exploataci území zdroje i cíle migrace (de Haan 1999: 1-3). Tak je problematika mezinárodní migrace vnímána jako globální problém, který je nutné řešit (např. Martin a Widgren 1996; Martin a Widgren 2002) a národní vlády i mezinárodní agentury ročně vyvíjí velké úsilí a vydávají miliardy amerických dolarů, například v rámci poskytování ODA, ve snaze ji eliminovat (podrobněji na toto téma viz Stojanov a Novosák 2008).

Propojení klasických migračních teorií s tématem migrace a rozvoj je limitováno rozdílným důrazem na hlavní příčiny migrace u jednotlivých teorií. Zatímco u neoklasické ekonomické migrační teorie je možné vysledovat důraz na pozitivní dopady mezinárodní migrace, přílivu remitencí a návratu migrantů, které stimulují ekonomický růst, zvýšení příjmů a zlepšení kvality života v zemích původu, tak nová ekonomie pracovní migrace (NELM) vidí migrační procesy jako reakci domácností na riziko ztráty či snížení příjmů a snahou o diverzifikaci takového rizika. To znamená, že remitence, které jsou považovány za mnohem důležitější nástroj rozvoje než samotný návrat migrantů, jsou využívány ve smyslu pojištění pro domácnosti v prostředí, kde je nedostupné privátní pojištění („fyzicky“ nebo svou cenou), národní sociální, důchodové a zdravotní systémy.

Teorie světového systému v tomto smyslu zdůrazňuje negativní aspekty migrace, především z pohledu zdrojových zemí. Ty jsou postiženy efektem „brain

drain“ze strany hospodářsky rozvinutých zemí (bývalých koloniálních velmocí), tj. emigrací kvalifikovaných obyvatel a tím i ztrátou vlastního lidského kapitálu, který by měl být základem budoucího rozvoje. V tomto směru se teorie kumulativní přičinnosti liší důrazem na předpoklad, že migrace obyvatel z periferií do center podporuje nemožnost využít svůj vlastní ekonomický potenciál (talent) migranta ve zdrojovém regionu a zaslání remitencí do zemí původu paradoxně nepodporuje jejich rozvoj, ale naopak zvyšuje jejich závislost na rozvinutých zemích, což stimuluje další migraci (a vzniká tak „syndrom migrace“). Migrace tak nepřispívá ke snižování chudoby, naopak podporuje společenskou deprivaci tím, že remitence se slouží především k dobře viditelné spotřebě, výstavbě bydlení, čímž způsobují inflaci v těchto ekonomikách, namísto toho aby se investovaly do podnikání. Případné pozitivní dopady migrace jsou jen dočasné a krátkodobé.

Velmi důležitou roli hrají podmínky, za kterých k mezinárodní migraci dochází, třeba jak fungují transferenční (přenosné) sítě (z angl. *transferer's network*), institucionální podpora od nevládních organizací, které se zabývají migrací (např. humanitární pomoci, právní spolupráci) v přijímajících regionech, migrační sítě propojující přistěhovalce, bývalé migranty a místní obyvatelstvo, historický vývoj a mezinárodní vztahy mezi přijímajícími a vysílajícími státy.

Použité zdroje

AFOLAYAN, A. A. (2001): Issues and Challenges of Emigration Dynamics in Developing Countries. *International Migration*, Vol. 39, No. 4, pp. 6-38.

AGUNIAS, D. R.; NEWLAND, K. (2007): *Circular Migration and Development: Trends, Policy Routes, and Ways Forward*. Washington, DC: Migration Information Source, The Migration Policy Institute.

ARANGO, J. (2000): Explaining migration: a critical view. *International Social Science Journal*, Vol. 52, No. 165, pp. 283-296.

BANERJEE, B. (1984): The Probability, Size, and Uses of Remittances from Urban to Rural Areas in India. *Journal of Development Economics*, 16 (3): 293-311.

BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. (2005): Přistěhovalectví a liberální stát. Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav.

BAUER, T.; ZIMMERMANN, K. F. (1999): *Assessment of possible migration pressure and its labor market impact following EU enlargement to Central and Eastern Europe*. IZA Research Report No. 3. Bonn: IZA.

DE HAAN, A. (1999): Livelihoods and Poverty: The Role of Migration – A Critical Review of the Migration Literature. *The Journal of Development Studies*, Vol. 36, No. 2, pp. 1-47.

DE HAAS, H. (2005): International migration, remittances and development: myths and facts. *Third World Quarterly*, Vol. 26, No. 8, pp. 1269-1284.

DE HAAS, H. (2010): Migration and Development: A Theoretical Perspective. *International Migration Review*, 44 (I) (Spring 2010): 227-264.

DEMUTH, A. (2000): Some conceptual thoughts on migration research. In: *Theoretical and methodological issues in migration research*. Aldershot: Ashgate, pp. 21-58. ISBN 0 7546 1273 2

DOERINGER, P. B.; PIORE, M. J. (1971): *Internal Labor Markets and Manpower Analysis*. Lexington: Heath Lexington Books.

DRBOHLAV, D. (2001): *Mezinárodní migrace obyvatelstva – pohyb i pobyt (Alenky v kraji divů)*. In: *Menšiny a migranti v České republice: My a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál, pp. 17-30.

DRBOHLAV, D. A kol. (2010): *Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Praha: Sociologické nakladatelství.

DRBOHLAV, D.; UHEREK, Z. (2007): Reflexe migračních teorií. *Geografie*, 112 (2): 125-141.

FAIST, T. (2000): Transnationalization in international migration: implications for the study of citizenship and culture. *Ethnic and Racial Studies*. Vol. 23, No. 2, pp. 189–222.

FAWCETT, J. T. (1989): Networks, linkages and migration systems. *International Migration Review*, Vol. 23, No. 3, pp. 671-680.

HORKÝ, O. (2010): Policy Coherence for Development of the Czech Republic. Case Studies on Migration and trade. In: Hoebink, P.: *European Development*

Cooperation: In Between the Local and the Global. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 223-258.

HUGO, G. J. (1982): Circular Migration in Indonesia. *Population and Development Review*, Vol. 8, No. 1, pp. 59-83.

HUGO, G. (1996): Environmental Concerns and International Migration. *International Migration Review*, Vol. 30, No. 1, pp.105-131.

HUGO, G. (2003): *Circular Migration: Keeping Development Rolling?* [online]. Washington, DC: The Migration Policy Institute. [cit. 2007-07-17]. Dostupné na <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=129>

LIPTON, M. (1980): Migration from Rural Areas of Poor Countries: The Impact on Rural Productivity and Income Distribution. *World Development*, 8 (1): 1-24.

LUCAS, R. E. B.; STARK, O (1985): Motivations to Remit: Evidence from Botswana. *Journal of Political Economy*, 93 (5): 901-918.

MASSEY, D. S. (1990): Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration. *Population Index*, Vol. 56, No. 1, pp. 3-26.

MASSEY, D. S. (2001): Theory of Migration. In: *International Encyclopaedia of the Social & Behavioral Sciences*. Oxford: Elsevier, pp. 9828-9834.

MASSEY, D. S. ; AXINN, W.G.; GHIMIRE, D.J. (2007): *Environmental Change and Out-Migration: Evidence from Nepal*. Population Studies Center Research Report 07-615. Ann Arbor: University of Michigan.

MASSEY, D. S. et al. (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, Vol. 19, No. 3, pp. 431-466.

MASSEY, D. S. et al. (1994): An Evaluation of International Migration Theory: The North American Case. *Population and Development Review*, Vol. 20, No. 4, pp. 699-751.

MASSEY, D. S. et al. (1997): Causes of migration. In: *The Ethnicity Reader. Nationalism, Multiculturalism and Migration*. Cambridge: Polity Press, pp. 257-268. ISBN 0745619231

MASSEY, D. S. et al. (1998): *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*, Oxford University Press, Oxford. ISBN 0 19 928276

PENNINX, R. (1982): A Critical Review of Theory and Practice: The Case of Turkey. *International Migration Review*, 16 (4): 781-818.

PIORE, M. J. (1986): The Shifting Grounds for Immigration. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 485, No. 1, pp. 23-33.

PIORE, M. J. (2002): Thirty Years Later: Internal Labor Markets, Flexibility and the New Economy. *Journal of Management and Governance*, Vol. 6, No. 4, pp. 271-279.

RAVENSTEIN, E. G. (1885): The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society*, Vol. 48, No. 2, pp. 167-235.

REUVENY, R. (2005): Environmental Change, Migration and Conflict: Theoretical Analysis and Empirical Explorations. In: Human Security and Climate Change. An International Workshop, Asker, 21-23 June 2005.

SCHOORL, J. et al. (2000): *Push and pull factors of international migration: a comparative report*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. ISBN 92-828-9721-4

STARK, O.; BLOOM, D.E. (1985): The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review*, Vol. 75, No. 2, pp. 173-178.

STARK, O. (1980): On the role of urban to rural remittances in rural development. *The Journal of Development Studies*, 16 (3): 369-374.

STOJANOV, R. et al. (2008): *Development, Environment and Migration. Analysis of Linkages and Consequences*. Olomouc: Palacký University, s. 222. ISBN 978-80-244-1966-4

UNFPA (2006): *The State of World Population 2006. A Passage to Hope - Women and International Migration*. New York: United Nations Population Fund. ISBN 0-89714-772-3

UNITED NATIONS (1996): *Concise report on world population monitoring, 1997: international migration and development*. Report of the Secretary-General. New York: Economic and Social Council, 24 December 1996.

UNITED NATIONS (2006): *World population monitoring, focusing on international migration and development*. Report of the Secretary-General. New

York: Commission on Population and Development, Economic and Social Council, 25 January 2006

UNPD (2010): *Trends in Total Migrant Stock: The 2010 Revision*. [online]. Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat. New York: United Nations Population Division, 2010. [cit. 2010-06-07]. Dostupné na <http://esa.un.org/migration>

WALLERSTEIN, I. (1974): The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis. *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 16, No. 4, pp. 387-415.

WALLERSTEIN, I. (1976): *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press, pp. 229-233.

WALLERSTEIN, I. (1991): World System versus World-Systems: A Critique. *Critique of Anthropology*, Vol. 11, No. 2, pp. 189-194.

Víte již...?

- ✓ *Z jakých důvodů se státy začaly zajímat o vztah mezi migrací a rozvojem?*
- ✓ *Máte rámcovou představu o počtech migrantů ve světě? Jaká je situace v České republice?*
- ✓ *Jakými čtyřmi faktory bývají obvykle vysvětlovány příčiny migrace za poslední desetiletí?*
- ✓ *Na čem se zakládá push-pull model a jaké jsou jeho možné slabiny?*
- ✓ *Který z uvedených teoretických přístupů akcentuje význam remitencí nad ostatní faktory a proč?*
- ✓ *Vysvětlete deficit pozitivních faktorů migrace, který se objevuje v teorii světového systému.*
- ✓ *Jakou hodnotu připisuje teorie kumulativní přičinnosti remitencím?*
- ✓ *Jaké mohou být příčiny nucené (nedobrovolné) migrace? Z jakého důvodu je dobré odlišit takovou motivaci od ostatních, například čistě ekonomických, pohnutek?*
- ✓ *Co vše spadá pod tzv. transnacionální sociální prostor? Lze jej jasně vymezit?*
- ✓ *Která z uvedených migračních teorií podle vašeho názoru nejlépe hodnotí problematiku migrace. Odůvodněte.*
- ✓ *Jaký je vztah migrace a rozvoje? Nakolik lze říci, že migrace je nositelem rozvoje? Vysvětlete.*
- ✓ *Nakolik ovlivnilo definování nového fenoménu tzv. cirkulární migrace dosavadní převládající přístup k migraci jako takové?*

Klíčová slova: *mezinárodní a vnitrostátní migrace, push faktor, pull faktor, migrační teorie, cirkulární migrace*